

DOI: 10.31648/an.9578

Browarny, Wojciech (2023), *Anatomia nowoczesnego regionu. O związkach środowiska, kultury i pamięci*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, ss. 212, ISBN 978-83-229-3800-3

Keywords: geopoetics, culture of memory, literary tourism, new regionalism

Anatomia nowoczesnego regionu. O związkach środowiska, kultury i pamięci Wojciecha Browarnego, jednego z czołowych nowoczesnych literaturoznawców-regionalistów, jest rezultatem metodologicznego zwrotu kulturowego w badaniach nad literaturą i towarzyszącymi jej kontekstami, a zwłaszcza dynamiką życia społecznego. Autor przyjął postawę regionoznawczą, która wyewoluowała z regionalizmu otwartego. (Re)konstruuje i przedstawia kulturowe zarysy zachodnich i północnych terytoriów Polski, jakkolwiek w książce wyróżniony jest Śląsk, który Browarny zamieszkuje. Uwaga badawcza autora niejako przemieszcza się w zależności od podejmowanej problematyki i skupia się na różnych regionach (Podlasiu, Warmii i Mazurach, Pomorzu, Ziemi Lubuskiej) czy miejscowościach znacząco nacechowanych, jak Łódź i Wieluń, co tworzy wartość dodaną monografii, polegającą na powstawaniu asocjacji komparatystycznych. Warto zaznaczyć, że literaturoznawcy jako nowi regionaliści wciąż proponują całościowe ujęcia wybranych miejsc i okolic, czego przykładami są antologia opracowana przez Jarosława Petrowicza *Literacka ziemia wieluńska* (Petrowicz 2023) czy książka Tomasza Cieślaka *Łódź. Szkice o literaturze, przestrzeni i historii* (Cieślak 2023).

Według Browarnego zarówno lokalność, jak i regionalność są efektem interakcji mieszkańców danego obszaru między sobą i z najbliższym otoczeniem. Ilek tu nazwisk, autorów, nazw geograficznych, jakież nagromadzenie faktografii, reprezentującej procesy, ciągi biograficzne, przemiany społeczne, narodowościowe, polityczne czy sekwencje zdarzeń. Wrocławski literaturoznawca jest wyczulony na ciągłość kulturową określonego geograficznie obszaru. Nieciągłość ludzkiego zamieszkiwania daje znać o sobie, jest dostrzegalna konkretnie, materialnie, namacalnie, a jej przerwanie wiąże się z katastrofą wywołującą szerzenie się

pustkowie kulturowego. Jego przykład uobecnił się we wczesnym wierszu Tadeusza Różewicza *Wodospad Szklarki*. Istnienie wspomnianego pustkowie powoduje negatywne konsekwencje nie tylko w sferze kulturalno-społecznej, lecz także gospodarczo-socjalnej. Utrwalone poczucie ciągłości kulturowej, tak w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym, narodowym, ogólnoludzkim, stanowi nieodzowny warunek pomyślnego rozwoju człowieka.

Walory erudycyjne książki idą w parze z jej wyrazistym charakterem performatywnym. Browarny bowiem wiedzę kulturową, w tym odnoszącą się do literatury i w ogóle piśmiennictwa, gromadzi i porządkuje po to, by zmienić sposób myślenia zarówno o regionach wskazanych na mapie, jak i każdym swoistym, wyodrębniającym się kulturowo terenie. Dlatego użyte w tytule książki określenie „anatomia (...) regionu” zasadnie i przekonująco ujawnia zrealizowany zamiar autora, aby odkryć i ponazywać elementy złożonej struktury regionu jako fenomenu kształtującego się materialnie w ścisłym związku ze zmiennym i zróżnicowanym stanem świadomości indywidualnej oraz zbiorowej. Dlatego zaproponowany i zastosowany w książce dyskurs opiera się na niechęci do wykluczania w kreowaniu regionu kogokolwiek i czegokolwiek. Trzeba przyznać, że wrażliwość Wojciecha Browarnego na interseksjonalność (rozumianą nie tylko feministycznie) jest wyjątkowo rozwinięta.

W *Anatomii nowoczesnego regionu* proponuje się paradoksalne myślenie regionalistyczne. Z jednej strony autor zmierza do modelowych ujęć regionu, a z drugiej dochodzi do spostrzeżeń, które nie poddają się jego modelowej unifikacji. Region okazuje się wielopodmiotowym tworem wyobraźniowym, ukorzenionym w dziejowej i współczesnej dynamice oddziaływania polityczno-państwowego, religijnego czy cywilizacyjno-technologicznego. Region to wytwór nie tylko wielopokoleniowy, lecz także wieloetniczny, wielowyznaniowy, wielojęzyczny i wielojęzyczny, „wielopamięciowy”. Dany region jest rezultatem rozstrzygnięć również negatywnych, bo w kształtowaniu się jego tożsamości uczestniczą formy zawłaszczania, przekręcania, semantyzacji i resemantyzacji, sentymentalizacji, ideologizacji, komemoracji, erozji pamięci, systemów wartości, konkurencyjności, polityzacji. Browarny zastosował metodologie różne: eko- i geokrytyka, narratologia, studia postzależnościowe, ale najbardziej inspirował się geopoetyką w kształcie zaproponowanym przez Elżbietę Rybicką w jej zasadniczym opracowaniu *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* (Rybicka 2014). Wrocławski autor niejako konkretyzuje założenia geopoetyki jako „pojęcia-w-działaniu”¹ i rysuje mapy narracyjne, bada literaturę idiolokalności, tropy

¹ Anna Jeziorkowska-Polakowska nazwała geopoetykę metaforycznie „pojęciem wędrującym” (Jeziorkowska-Polakowska 2016: 191).

toponomastyczne, auto/bio/geo/grafie, *lieux d'imagination* (miejsca wyobraźni), topografię literacką, traktując literaturę i lekturę jako wydarzenia geograficzne.

Anatomia nowoczesnego regionu ma układ dychotomiczny podyktowany zamiarem kompozycyjnym, aby skomasować dwa odmienne, co do zasięgu oraz intensywności refleksji, bloki. Pierwszy, zatytułowany *Idee i praktyki w środowisku regionalnym*, skupia się na: aspektach regionu, związanych z biopoetyką, i narracji „dendrologicznej” (*Dendrohistorie. Kolonizacja drzew pomnikowych na Śląsku*), toponimii (*Kobiety jako patronki podlaskiej przyrody i przestrzeni publicznej w XX–XXI wieku*), przyrodopisarstwie Kazimierza Witalisa Szarskiego (*Rezerwat różnaitości. Koncepcja ochrony przyrodniczo-kulturowego dziedzictwa Śląska po 1945 roku*), nowoczesnej – faktycznej i możliwej – aktywności lokalnej na rzecz kultury literackiej (*Inny klimat. Letnie festiwale literackie w Polsce w drugiej dekadzie XXI wieku* oraz *Turystyka literacka na Śląsku i pograniczach regionu (jako problem badawczy)*).

Powyższa część przynosi w większości opisy i analizy zjawisk zachodzących współcześnie. Opisowo-analityczny materiał stanowi podstawę do zgłaszania nowych kontekstów, rozwiązań terminologicznych, kierunków poznawczej penetracji w celu wykrycia i uporządkowania „anatomii regionu”. Browarny daje przykład badawczego postępowania nowoczesnego regionalisty, którego kompetencje powinny być poszerzone o umiejętności, a także wiedzę z pogranicza nauk humanistycznych, społecznych i przyrodniczych. Dlatego podczas lektury można ulec wrażeniu, że literaturoznawca daremnie wychodzi poza przypisane jego dyscyplinie rewiry. Jednakże odkrywanie „anatomii regionu” wymaga metodologii interdyscyplinarnej i zwrócenia się ku regionowi jako kulturowo-społeczno-historyczno-przyrodniczo-gospodarczej całości, którą kształtują jednocześnie czynniki wewnętrzne i zewnętrzne.

Sformułowane w części *Idee i praktyki w środowisku regionalnym* przesłanki metodologiczne mają charakter propedeutyczny i zapowiadają drugi blok książki zatytułowany *Środowisko i pamięć w literaturze regionu*. Jest on już ściślej literaturoznawczy, a zawiera niezwykle bogato ukontekstowane omówienia wybranych utworów literackich (głównie polskich i niemieckich) z perspektywy założeń nowoczesnego regionalizmu. Wybrane teksty literackie o różnej randze pozwalają pokazać nowe możliwości czytania utworów, co nie znaczy, że windowane są ze względu na występowanie w nich tematyki regionalnej. Nowoczesny regionalista podchodzi krytycznie do twórczości traktującej o regionie, co odróżnia go od przedstawicieli tradycyjnej (dawnej) regionalistyki literackiej. Drugi blok otwiera szkic o „sudeckich” wierszach Różewicza (*Tadeusza Różewicz w Sudetach*).

W rozdziale *Łódzka (po)niemieckość w literaturze polskiej jako trop nowoczesności* Browarny przewartościował postrzeganie Łodzi (i jej okolic), które zdominowała powieść Władysława S. Reymonta *Ziemia obiecana* i jej ekranizacja w reżyserii Andrzeja Wajdy. Studium o prozie Haliny Barań „*Polskie Łużyce*”. *Próba literackiej rewitalizacji* przynosi słabo obecną w polskiej kulturze zarówno historycznej, jak i współczesnej świadomość skomplikowanego istnienia Łużyczan (ten wątek łączy się z rozszanymi w książce refleksjami o Górnoślązakach, Kaszubach, Warmiakach, Mazurach). Rozdział najdokładniej wrocławski *Lekcja historycznej niedojrzałości. O powieści „Niebieska walizka. Pożegnanie z Breslau” Marianne Wheelaghan* jest udaną próbą odczytania zmaconych i tragicznych losów mieszkańców stolicy Dolnego Śląska. Krytycznoliteracki esej *Archipelag śladów. Non-fiction* to już przegląd książek literackich (i okołoliterackich) z lat 2019–2021, który dopełnia podjęte wcześniej problemy i stanowi przejaw żywotności, a przede wszystkim praktykowania nowoczesnego regionalizmu. W monografii szczególnie akcent pada nie tyle na samą literaturę czy kreatywność językową, ile na przykładową sprawczość literatury oraz budowanie za jej pomocą przestrzeni humanistycznej i międzyludzkiej na zdefiniowanym pod względem geograficzno-kulturowym terytorium.

Bibliografia

- Cieślak, T. (2023), *Łódź. Szkice o literaturze, przestrzeni i historii*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jeziorkowska-Polakowska, A. (2016), *Geopoetyka jako pojęcie wędrujące*. *Artes Humanae* 1: 191–197. DOI: 10.17951/artes.2016.1.191.
- Petrowicz, J. (oprac.) (2023), *Literacka ziemia wieluńska*. Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe.
- Rybicka, E. (2014), *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.

Zbigniew Chojnowski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5679-2199>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie/ University of Warmia and Mazury in Olsztyn

zbigniew.chojnowski@uwm.edu.pl